

Ayetxan ZİYAD (İsgəndərov)

ELMİ MÜBAHİSƏLƏR:

MÜLAHİZƏLƏR, QƏNAƏTLƏR

(Əvvəli avqust 2021-ci il sayımızda)

<https://orcid.org/0000-0002-0034-6736>

ayetxan ziyad@mail.ru

+994-70 7303023; (+994-70-730-30-23 (wp))

Qəliblaşmış stereotiplərə qarşı çıxmaq cəhdi həmişə “toplə-tüfənglə” qarşılanıb. Bu üzdən mülahizə və qənaətlərimin səmimi və anlaşıqlı qəbul olunmasını xahiş edirəm.

Etiraf edim ki, ədəbiyyatşünaslığın stereotipləşmiş bir neçə “qanunu” var ki, onlarla razılaşımaq, onların qəbul olunması, şəxsən mənim üçün çətindir. Bu sıradan iki məqalə təqdim olunur:

1 - Uşaq ədəbiyyatı (uşaq əsəri), yoxsa uşaqlar üçün ədəbiyyat (uşaqlar üçün, yaxud uşaqlar haqqında və ya uşaqlardan bəhs edən əsərlər);

2 – Ədəbiyyatda surət və obraz (fərqli baxış)

II MƏQALƏ

ƏDƏBİYYATDA SURƏT VƏ OBRAZ

(fərqli baxış)

GİRİŞ

Ədəbiyyatda surət və obraz. Bu istilahlardan hansının hansı məqamda işlədilməsi daha məqsədəuyğundur?

Məqalədə bu məsələlərə aydınlıq gətirilir. Qeyd olunur ki, bu mövzu illərlə qələm sahibləri, o cümlədən ədəbiyyatşünaslar və tənqidçilər tərəfindən birmənalı qarşılanmamış, konkret bir məcraya yönələ bilməmiş, bu gün də müzakirə predmeti olaraq qalmaqdadır.

ARAŞDIRMA

Öncə “obraz” və “surət” anlayışlarının oxşar və fərqli məziyyətlərinə aydınlıq gətirək.

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğət”ində ədəbiyyat termini olaraq, “obraz” istilahının “surət”, “obrazlı” (sifət) və “obrazlılıq” (isim) kimi mənaları olduğu diqqətə çatdırılır [1. s.297].

“Lüğət”də “surət” anlayışının yeddi anlamının qeyd olunduğu ilə rastlaşırıq ki, onlardan yalnız biri riyazi (məs., “kəsin surəti”) anlamdadır, altısı isə ədəbiyyat və mədəniyyət sahələrini əhatə edir. Diqqət yetirək: 1 – zahiri görünüş, üz, sifət, sima; 2 – şəkil, üsul, qayda, tərz; 3 – bir şeyin əslindən eynilə köçürülmüş nüsxəsi, üz (məs., protokolun surəti); 4 – yazıçının, rəssamın, artistin yaratdığı tip, obraz, surət; 5 – şəkil, portret, təsvir; 6 – “surətdə” tərzində (məs., süni surətdə, belə olan surətdə) [9].

Qeyd olunan altı anlayış hüquq vermişdir ki, ədəbiyyatşünaslıq illər uzununu həm insan, həm də dağ, dərə, heyvanlardan bəhs ediləndə “surət” anlayışından bəhrələnsin.

Bunu da xatırladım ki, “obraz” istilahı rus dilində “insan şüurunda obyektiv inikas forması”, “surət”; türk dilində isə “surət” anlamından başqa, “sima” və “şəkil” anlamlarında da işlədilir [2].

Ədəbiyyat nəzəriyyəçiləri arasında bu istilahları, təəssüf ki, eyniləşdirənlər də var, hər birini öz məqamı, yeri ünvanında qəbul edənlər də.

Qeyd edək ki, “obraz” və “surət” anlayışları qoşa qanad kimi həmişə yanaşı işlədilib, ancaq müqayisədə “obraz” anlayışı “surət” anlayışından daha geniş məzmunudur. O mənada ki, təbiətə, heyvanlara, hər hansı əşyaya aid predmetlər, başqa sözlə, dağ, yamac, ceyran, cüyür, hansı isə çiçək növü də yazıçı tərəfindən obrazlaşdırıla bilər, insan da. Ancaq dağ, yamac, ceyran, cüyür, çiçək heç vədə surət ola bilməz. Surət anlayışı yalnız insana şamil oluna bilər, bədii əsərdə surət olaraq ancaq insan ədəbi qəhrəman simasında təqdim oluna bilər. Ədəbiyyatçünas Nizaməddin Şəmsizadə bu qənaətdədir, fərqli mövqe yalnız N.Şəmsizadənin araşdırmasındadır: “atın surəti, itin surəti, qağayının, yaxud dənizin surəti demək olmaz. Bunlara at obrazı, dəniz obrazı demək daha düzgündür” [6. s.100-108].

Xüsusi qeyd etməliyə ki, N.Şəmsizadəyə qədər bütün ədəbiyyatçünaslar obraz anlayışı haqqında eyni fikirdə olublar. Yaradıcılıqlarında “obraz” istilahından bəhrələnmiş olsalar belə, bunu “surət” anlamında işlətmişlər.

Diqqət yetirək:

Leonid İvanoviç Timofeyevə görə, “bədii obraz bədii ədəbiyyatın köməyi ilə yaradılan və estetik əhəmiyyətə malik olan konkret və eyni zamanda, insan həyatının ümumiləşdirilmiş mənzərəsidir” [8. стр.55].

Əziz Mirəhmədova görə, “Bədii surət (obraz) sənətin varlığa münasibətləri haqqında, sənətin daxili qanunları haqqında təsəvvürlərlə, idrak problemi ilə bağlı olan mürəkkəb, çoxcəhətli bir

anlayışdır" [8. ctp.55].

Maksim Qorkinin fikrincə isə, “Bədii obraz, demək olar ki, həmişə fikirdən daha geniş və daha dərinidir; insanı mənəvi həyatının bütün müxtəlifliyi ilə, hiss və düşüncələrinin bütün ziddiyyətləri ilə aparır” [10]

Nafiz Qəhrəmanlı obrazı “Ədəbiyyatın məğzində dayanan əsas anlayışlardan biri, bəlkə də birincisi” qismində qəbul edir. Tədqiqatçıya görə, “bədii obraz yaradıcılığın təbiətini, forma və funksiyasını təyin edir. Bədii obrazın mərkəzində isə ilk növbədə ümumiləşdirilmiş insan həyatının, insan səciyyəsinin təsviri dayanır” [4].

Mir Cəlal və Pənah Xəlilov da həmmüəllif olduqları “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” dərslərində eyni qənaətdədirlər: “Bədii əsər surətlər aləmidir - ictimai varlığın yüksək səviyyədə canlandırılmasıdır. Hər bir əsərdə üç növ surət ola bilər:

Birincisi, insan və kollektiv surəti - tip, ya xarakterlər, personajlar heyəti;

İkincisi: duyğu, əhvali-ruhiyyə surəti - lirika, qəhrəmanlıq, romantika;

Üçüncüsü: təbiət və əşya surəti - peyzaj, mənzərə, lövhə”...

“Hər hansı bir əsərin, surətin təsir gücü, bədii qüdrəti həyatı, varlığı dürüst, həqiqi, təsirli əks etdirməsindədir” [5. s.15].

Rafiq Yusifoğlu bütün bu qənaətləri təkrarlayaraq ümumi

nəticə çıxarır: “Surətə belə tərif vermək olar: Müəyyən insan qruplarının bir fərdin üzərində ümumiləşdirilməsinə surət deyilir” [7. s.52].

Müxtəlif ifadə tərzində olan, ancaq nəzəri cəhətdən bir-birini təkrarlayan bu fikirlər bir ümumi mərkəzdə birləşmişdir: insan da daxil olmaqla bütün predmetlər surətdir.

Və artıq qeyd etdiyimiz kimi, fərqli mövqe yalnız Nizaməddin Şəmsizadənin araşdırmasındadır: “Atın surəti, itin surəti, qağayının, yaxud dənizin surəti demək olmaz. Bunlara at obrazı, dəniz obrazı demək daha düzgündür” [6. s.100-108].

Qeyd olunan bütün fikirlərə ehtiramımızı bildirərək biz də N.Şəmsizadənin nəzəri mülahizəsi ilə razılışır və demək istəyirik ki, yazıçı əsərində, məsələn, dağ obrazını canlandırma bilər, ancaq bu “dağ” coğrafi termin olaraq obrazlaşdırılmışdır, surət deyil.

Surətlə obrazı eyni təbiətdə qəbul etməsinə baxmayaraq, R.Yusifovlu başqa bir məqamda özü də hiss etmədən N.Şəmsizadəyə fikrini əsaslandırmaq üçün “ipucu” verir: “Bədii əsərlərdə müxtəlif predmetlər, heyvanlar, təbiət lövhələri obrazlaşdırılsa da, ədəbiyyatın əsas obrazı insandır. Digər obrazlar yardımçı xarakter daşıyır və son nəticədə, insanın bədii obrazının mükəmməl yaradılmasına kömək edir” [7. s.50].

Rus ədəbiyyatşünası L.İ.Timofeyevin də bu məzmununda mülahizəsi R.Yusifovlunun fikri ilə səsleşir. L.İ.Timofeyev yazır ki, əgər hər hansı bir rəsmdə kresloda, stol arxasında əyləşən insan təsvir olunursa, bu, heç də o demək deyil ki, burada bərabər

hüquqlu obrazlar: stol, insan və kreslo təsvir edilib. Stol və kreslonun təsviri insanın təsviri qədər vacib olsa da, ancaq bu onların bərabərhüquqlu olması demək deyildir, stol və kreslo yalnız və yalnız insanın obrazını tam əks etdirmək vasitəsidir [8. s.63].

Professor Xalid Əlimirzəyev də “Sənət və ədəbiyyatda tipiklik, xəlqilik, millilik və bəşərlik” adlı məqaləsində yazır ki, “bədi yaradıcılığın əsası, obyekt insandır, onun ictimai-fərdi siması, əqli-mənəvi dünyası, əməli fəaliyyəti, mürəkkəb, çox mənalı həyat tərz, hünər və rəşadəti, bəşəri qayğı və arzularıdır. Bu xüsusiyyətləri və bütünlükdə insanlığın həm əzab-əziyyət, həm də sevinc və kədərə dolu tarixini bədii sənət ustaları canlı, dinamik, bir-birindən seçilən fərdi insan obrazları vasitəsilə əks etdirir. V.Q.Belinski nahaq yerə demirdi ki, sənətkar obrazlar vasitəsilə fikirləşir, ictimai ideal, qaya və arzularını onların dililə oxucuya çatdırır.

Elə buna görə də bədii yaradıcılığa obrazlı sənət deyilir. Əslində, obraz sözü öz-özlüyündə ümumi anlayışdır. Ancaq bədii yaradıcılıqda onun ictimai çəkisi, məna tutumu, əxlaqi-estetik təsiri həmişə eyni səviyyədə olmur, yerinə, mövqeyinə, zaman və məkan hüdudlarına, milli spesifik xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif formada, müxtəlif səpkidə təzahür edir. Çünki həyatda, cəmiyyətdə insanlar, ayrı-ayrı fərdlər ağıl, zəka, ictimai təfəkkür, dünyagörüşü, əzm, iradə, namus, qeyrət, vətəndaşlıq mövqeyi, milli-bəşəri ləyaqət, mənəvi-əxlaqi təkamül cəhətdən heç vaxt bir-birinə oxşamırlar.

“Poeziya sənəti” əsərinin müəllifi Bualo vaxtilə bu məsələdən bəhs edərək göstərirdi ki, obraz geniş, mürəkkəb, çoxçalarlı və çoxmənalı bir anlayışdır, həyatı və insanı özünəməxsus poetik bir

formada ifadə vasitəsidir” [3 . s.181].

Həm həyatı, həm də insanı! Elə əsas məsələ də elə bundadır: insandan qeyri obrazların yardımçı, surətin isə aparıcı rol oynamasında, digər obrazların yalnız insanın obrazını tam əks etdirmək üçün vasitə olmasında.

N.Şəmsizadə surət haqqında mövcud qənaətləri tədqiqat müstəvisinə çıxarılan sonra fikrinin davamında yazır: “Hansı növə daxil olursa-olsun, obraz yazıçının həyata münasibəti zamanı əldə etdiyi hiss və duyğuların bədii ifadə şəklidir. Surət vasitəsilə yazıçı öz intibahlarını şəklə salır: adam şəklinə, at şəklinə və s. Bədii obraz yazıçının (sənətkarın) estetik idealının ifadəsidir. Onların xarakterini yazıçının estetik ideali müəyyənləşdirir. Biz deyilənləri nəzərə alaraq belə qənaətə gəlirik: yalnız insan obrazına surət deyilir: Atın surəti, itin surəti, qağayının, yaxud dənizin surəti demək olmaz. Bunlara at obrazı, dəniz obrazı demək daha düzgündür” [6. s.100-108]. Çünki, obraz nə qədər daha geniş anlayış olsa da, onun əsasında insan surəti durur.

Niyyətimizin anlaşılıq ifadəsi üçün “müəllim” və “müəllimə” istilahlарına diqqət yetirək: həm kişi, həm də qadın cinsindən olan bu ixtisas sahibləri haqqında “müəllim” termini işlətməkdə heç də yanlışlıq etmiş olmuruq. Ancaq “müəllimə” anlayışı gündəmə gətirildikdə, məhz qadıdan bəhs edildiyi həmin andaca bəlli olur. Başqa sözlə, “müəllim” anlayışı hər iki cinsin nümayəndəsinə şamil olunursa, “müəllimə” anlayışı fikrin daha aydın ifadə formasıdır, yəni ilk andanca qadın müəllimdən bəhs edildiyi anlaşılır. “Учитель”, “учительница” terminlərində olduğu kimi.

NƏTİCƏ

N.Şəmsizadənin haqlı mövqeyinə (fikrin daha dəqiq ifadə edilməsi tələbinə) haqq qazandırır və burdan irəli gələn nəzəri qənaəti qəbul edərək, bədii obraz istilahının **a) insandan bəhs edildiyi halda “surət”, b) digər canlılardan, təbiət və təbiət hadisələrindən (və s.) bəhs edildiyi halda isə “obraz” kimi qruplaşdırılmasını məqsədəuyğun bilir.**

“Surət” anlayışına aidliyi yetən ədəbi qəhrəmanların özünü də iki təsnifatda qruplaşdırmaq olar:

1 - uşaqdan bəhs edildiyi sərlövhəsindən aydın görünən şeirlər. Məsələn, “Keçi və Əziz”, “Külək və Mələk”, “Fərruxun diş”, “Ali və gavalı”, “Gülzar və gilənar”, “Çoban Həsən”, “Dilərənin danası”, “Şəlalənin cavabı”, “Salam, Məlik”, “Çərkəz” “Ay Vüqar” və s.);

2 - sərlövhəsində insan adı çəkilməyən, yalnız əsərlə tanışlıqdan zamanı uşaqdan bəhs edildiyi aydın olan şeirlər. “Quşəppəyi” (*Gülnur*), “Çələ və tələ” (*Şəlalə və Səfər*), “Mən rəngləri tanıyıram” (*Elman*), “Ay dənizə düşübdür” (*Sərxan, Çərkəz, Kamran və Fikrət*), “Hamı yatır” (*ana və uşaq*), “Gil pişik” (*Adilə*), “Gəlin, gəlin, sərçələr” (*Vasya*) və “Uçmaq istəyən ağaclar” (*Vasya*. Hər iki sonuncu şeir rus şairi Yuri Naumoviç Kuşakdan tərcümədir) və s. bu qəbildəndir (*Qeyd olunan əsər adları Z.Xəlilin “Ağ leyləklər” kitabından götürülmüşdür – A.İ.*).

Açar sözlər: ədəbiyyatşünaslıq, elmi mübahisə, mülahizə, qənaət.

Bilimsel tartışmalar:

considerations, sonuçlar

Edebiyyatda suret ve obraz kavramları

Onlardan hangisinden hanki mekamda

kullanmak daha uygun?

ÖZET

Makale, "suret" ve "obraz" kavramları arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tartışıyor. Rusça'da "obraz" "insan zihnindeki nesnel yansıma biçimi" ve "görüntü" anlamına gelir, türkçe'de "görüntü", "yüz" ve "resim" anlamında, Azerbaycan dilinde ise yedi anlamda kullanıldığı yazılmışdır. Yedi anlamdan yalnızca biri matematiksel anlamdadır (örneğin, "kesir kopyası"), kalan altı anlam katmanı edebiyat ve kültür alanlarını kapsar (1 – zahiri görünüm, yüz, sıfat, sima; 2 – resim, yöntem, kural, stil; 3 - aynı şeyin orijinalden bir kopyası, yüz (örneğin, protokolün bir kopyası); 4 – herhangi bir yazar, fotoğrafçı, sanatçı tarafından yaratıldı tip, obraz, surət (edebi kahraman); 5 - resim, portre, tanıtım (tesvir); 6 – “şeklinde” (formsında) ifadesi biçiminde (örneğin, yapay olarak, böyle bir

şekilde) [<http://azerdict.com/izahli-luget/suret>].

Yazıda, edebiyat eleştirmenlerinin uzun yıllardır "suret" ve "obraz" ("imaj") terimlerini farkına varmadan "suret" anlamında kullandıkları, bu konuda ancak filoloji bilimleri doktoru, profesör Nizameddin Shamsizadeh'in farklı pozisyon sergilediği açıklanır.

Ayrıca, "obraz" ("imaj") kavramının "surət" ("imaj") kavramından daha geniş bir anlama sahip olduğu belirtilmektedir. Bu durumda, bir insan kahramanın hem , "obraz" ("imaj"), hem de "surət" ("imaj") olarak adlandırılmasının mümkün olduğu fikri gündeme gelir. O anlamda ki, adam da yazar tarafından obrazlaştırıla bilir (tasvir edilebilir), dağ da, eğim da, ceylan da, karaca da, her tür çiçek de. Ancak dağlar, yamaçlar, ceylanlar, karacalar ve çiçekler asla suret olamaz, "suret" kavramı ancak insana uygulanabilir. Edebiyat eleştirmeni Nizameddin Shamsizade bu görüştedir. N.Shamsizade'ye göre "atın, köpeğin, martı veya bir deniz sureti (imaj) söylenemez. Onlara "at obrazı" (imaj), "deniz obrazı" (imaj) demek daha doğrudur [Shamsizade Nizameddin. Edebiyat teorisi. Baku-Progress-2012, 434 sayfa; pp.100-108].

Biz de bu spesifik özelliği hesaba katarak, N. Shamsizade'nin doğru pozisyonunu haklı çıkarıyor (görüşü daha kesin bir şekilde ifade etme gerekliliğini) ve bundan çıkan teorik sonucu kabul ederek "sanatsal obraz" (imaj) teriminin 1) adamdan danışılırken "suret", 2) diğer canlılardan, doğadan ve doğa olaylarından (vb.) söz konusu durumda "obraz" olarak gruplandırmanın uygun olduğunu düşünüyoruz.

Anahtar kelimeler: edebi eleştirisi, bilimsel tartışma, teorik considerations, sonuc.

Научные обсуждения:

теоретические соображения,

выводы

Сурет (копия) и образ

(изображение) в литературе

REZUME

В статье рассматривается характеристика понятий «образ» и «образ» - сходства и различия. Отмечается, что понятие «образ» имеет более широкое значение, чем понятие «образ». В том смысле, что как человек, так и природа, животные, предметы любого вида, иными словами горы, склоны, газели, косули и любые цветы изображены писателем, иными словами, могут быть названы «изображением» гора, склон, газель, косуля, цветок, не может быть копией ни одного обещания. Концепция копирования применима только к человеку.

Говорят, что и российские, и азербайджанские литературные критики в течение многих лет использовали термины «образ» и «образ» в одном и том же смысле, особенно в смысле «имидж», и только доктор филологических наук,

профессор Низамеддин Шамсизаде взял на себя другое положение. Отмечается, что литературный герой может называться «образом» только тогда, когда он является человеком, литературных героев, принадлежащих к фауне и флоре (др.), Целесообразнее называть «имиджем», чем «образом», Копией собаки, копии чайки или копии моря. Правильнее называть их изображением лошади, изображением моря »

Исходя из этого желания, мы намерены вывести термины «имидж» и «имидж» на уровень исследования.

Ключевые слова: детский мир, детская литература, детская литература, литературоведение, научная дискуссия, теоретические рассуждения, заключение.

**Scientific discussions:
considerations, results**

Face (copi) and obraz (Image)

in literature

Which of them is which is in the place

more suitable to use?

ABSTRACT

The article discusses the similarities and differences between the concepts of "image" and "obraz". In Russian, "obraz" means "the form of objective reflection in the human mind" and "image". It is written that it is used in Turkish for "image", "face" and "picture", and in Azerbaijan it has seven meanings. Only one of the seven meanings is in a mathematical sense (for example, "fraction copy"), the remaining six meanings cover the fields of literature and culture (1 - apparent appearance, face, adjective, face; 2 - painting, method, rule, style; 3 - a copy from the original, a face (for example, a copy of the protocol); 4 - type, obraz, surət (literary hero) created by any author, photographer, artist; 5 - painting, portrait, promotion (tesvir); 6 - "in the form" (in the form) expression in the form (for example, artificially, such as) [<http://azerdict.com/izahli-luget/suret>].

In the article, it is explained that literary critics have used the terms "copy" and "obraz" ("image") for many years to mean "copy" without realizing it, and only the doctor of philological sciences, Professor Nizameddin Shamsizadeh, exhibits a different position.

In addition, it is stated that the concept of "obraz" ("image") has a broader meaning than the concept of "surət" ("image"). In this case, the idea arises that it is possible to call a human hero both "obraz" ("image") and "surət" ("image"). In that sense, the man can also be obliterated by the author, the mountain, the slope, the gazelle, the roe deer, all kinds of flowers. However, mountains, slopes, gazelles, roe deer and flowers can never be images, the

concept of "image" can only be applied to humans. The literary critic Nizameddin Shamsizade takes this view. According to N.Shamsizade "the image (image) of a horse, a dog, a seagull or a sea cannot be said. It is more correct to call them "horse hump" (image), "sea grasses" (image) [Shamsizade Nizameddin. Literary theory. Baku-Progress-2012, 434 pages; pp.100-108].

We also justify the correct position of N. Shamsizade by taking into account this specific feature (the need to express the view more precisely) and, accepting the theoretical conclusion that emerges from this, the term "artistic obraz" (image) 2) We think that it is appropriate to group other living things, nature and natural phenomena (etc.) as "obraz" in the case in question.

Keywords: literary criticism, scientific discussions, theoretical considerations, conclusions.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Bircildlik. Bakı-2005, 452 səh.
2. Çaşıoğlu - 2013.
3. Əlimirzəyev Xalid. Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları. Bakı-"Elm və təhsil-2011, 416 səh."
4. Qəhrəmanlı N. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı-BDU-2008.
5. Mir Cəlal, Xəlilov Pənah. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları.

Bakı-Maarif-1972; s.15.

6. Şəmsizadə Nizaməddin. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı-

Proqres-2012, 434 səh.; s.100-108.

7. Yusifoğlu Rafiq. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı-2009,

290 səh.s.50.7.

8. Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. стр. 55.

İnternet resursları

9. <http://azerdict.com/izahli-luget/suret>

10. https://az.wikipedia.org/wiki/B%C9%99dii_obraz#cite

